

УДК 94:[271.222:274/278](477+477.52)"1986/1991"

Б. С. Філатов

Українська православна церква та протестантські союзи на Сумщині у 1986–1991 рр.

У статті здійснено системний аналіз динаміки розвитку відносин влади з Українською православною церквою і протестантськими організаціями (АСД, ЄХБ, ХВЕ) на Сумщині в роки Перебудови.

Ключові слова: Українська православна церква, Євангеліські християн-баптисти, Християни віри Євангеліє, Адвентисти сьомого дня, п'ятидесятники.

В статье осуществлен системный анализ динамики развития отношений власти с Украинской православной церковью и протестантскими организациями (АСД, ЕХБ, ХВЕ) на Сумщине в годы Перестройки.

Ключевые слова: Украинская православная церковь, Евангелические христиан-баптисты, Христиане веры Евангелие, Адвентисты седьмого дня, пятидесятники.

The article system analysis of development dynamics of authority relationships with the Ukrainian Orthodox Church and protestant organizations (Seventh-Day Adventists, evangelical Baptists, Christians of Evangelical Faith) in Sumy oblast in the years of Perestroika has been made.

Key words: Ukrainian Orthodox Church, evangelical Baptists, Christians of Evangelical Faith, Seventh-Day Adventists, Pentecostals.

Зі збільшенням інтересу до історичної спадщини поступово відновлюються забуті події та імена, які чіткіше вимальовують потужні релігійні рухи. Проте, якщо дізнатись про факт виникнення релігійних напрямків не складає проблеми, то з'ясувати як ці релігійні течії взаємодіяли з державною владою в той чи інший період історичного розвитку складніше. Актуальність даної роботи полягає у висвітленні характеру стосунків церкви і радянської влади на теренах Сумщини у роки горбачовської перебудови.

Вагомий внесок у дослідження релігійного життя на Сумщині в різні історичні епохи, і, зокрема, в роки Перебудови, вніс О. М. Сотник [6; 7; 8; 9; 10]. У своїх дослідженнях він розкриває діяльність протестантських організацій на території області, діяльність УПЦ в різні історичні епохи. Також до діяльності УПЦ на Сумщині в своїй праці "Мученики за віру" звертається А. С. Чугай [11].

У другій половині 1980-х рр. розпочався особливий період у духовному житті українців, що супроводжувався відродженням релігійного життя, виникненням нових релігійних общин, реставрацією та відновленням старих храмів, спорудженням нових. Перелічені процеси були зумовлені зняттям заборон на релігійне життя, забезпеченням державою реальних гарантій свободи совісті; загостренням суспільних проблем; частковою втратою старих ідеологічних орієнтирів та цінностей; різновекторними пошуками духовної опори в житті; поверненням до споконвічних духовних цінностей.

За умов лібералізації державно-церковних взаємин стрімко зростає релігійна активність населення в УРСР.

Церква, серед суспільних інституцій, користується найбільшим авторитетом і довірою українців.

У цілому період Перебудови позитивно вплинув на відродження релігійного життя, але період 1985–1991 рр. був неоднорідним.

Роки Перебудови можна умовно поділити на два періоди:

1) 1985–1988 рр. – відчувається сильний вплив воєнничо-атеїстичних політичних урядових структур;

2) 1989–1991 рр. – під впливом гласності та лібералізації відбувається поступове відродження релігійного життя на Сумщині.

Довгий час на Сумщині не було власної єпархії. У 1973–1989 рр. Сумську єпархію очолював чернігівський владика Антоній. Усіма релігійними справами на Сумщині фактично завідував єпископ Охтирський і Сумський Никонор (Юхим'юк) [9, с. 51].

У 1986 р. на Сумщині пролунала хвиля вибухів релігійних споруд. Найбільше постраждав Конотопський район. Фахівцями "Харків-вибухпрому" було знищено церкви в селах Хижки, Сахни, Козацьке в Конотопському районі. Також знищено церкву в селі Кулешівка Недригайлівського району на Лебединщині [2, с. 16].

Всі ці правопорушення відбувалися за погодженням з Москвою, з дозволу Ради в справах релігії при Раді Міністрів СРСР. Уповноваженим Ради у справах релігії при КМУ у 1982–1991 рр. був В. Н. Азацький [10, с. 92]. Про це свідчить лист уповноваженого Ради в справах релігії при Раді Міністрів УРСР по Сумській області В. М. Анацького № 15/225 від 5 травня 1986 року, адресований голові виконкому Конотопської районної Ради народних депутатів В. І. Лепі: "Надсилаю Вам виписку з протоколу № 3 засідання Ради в справах релігії при Раді Міністрів СРСР від 19 березня 1986 року про зняття з реєстрації релігійного товариства Руської православної церкви в селі Хижки Конотопського району і знесення недіючого культурного приміщення. Знесення недіючої культурної споруди рекомендуємо

вам здійснити в першому півріччі 1986 року". Схожі протоколи раніше були прийняті стосовно знесення церков у селах Козацьке (протокол № 9 засідання Ради в справах релігії при Раді Міністрів СРСР № 15/159 від 29 листопада 1971 року за пропозицією Сумського облвиконкому) і Сахни (протокол № 7 засідання Ради в справах релігії при Раді Міністрів СРСР від 24 липня 1975 року за пропозицією Ради в справах релігії при Раді Міністрів УРСР). У 1986 році всі накази були виконані. Схожа доля мала спіткати і церкву в селі Вирівка Конотопського району, але її вдалося врятувати [2, с. 17].

Щодо протестантських організацій, то у середині 1980-х рр. в області існувало декілька незареєстрованих релігійних громад. У 1981 році на Сумщині утворився протестантський союз – Адвентисти сьомого дня (АСД). До цього часу в Сумській області існував інший протестантський союз – Євангеліські християн-баптисти (ЄХБ). Третім великим протестантським союзом були Християни віри Євангеліє (ХВЕ), найбільшими його центрами були: Суми, села Могриця і Волошнівка [8, с. 68]. Вони були позбавлені права богослужіння. До цих релігійних громад відносилися: 4 громади ХВЕ, з центрами у Сумах, в селі Могриця Сумського району, Клишки Шостинського району; 2 громади ЄХБ, з центрами в Лебедина та Сумах. Керівниками громад були: М. М. Шовкун, М. І. Коплик, А. О. Іващенко, В. Л. Шилін [8, с. 69]. Громади віруючих цих течій діяли без реєстрації, їхні молитовні збори розганялися, а організатори зібрань штрафувалися згідно з Указом ВР УРСР від 26 березня 1966 р. "Про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні культу". Більшість керівників протестантських громад перебували на обліку КДБ.

По Сумській області, як і по всій території УРСР, проводилася атеїстична робота. В Сумському районному будинку культури проводилися тематичні семінари для завідуючих клубами і бібліотеками, атеїстичні лекції проводили інструктор райкому Компартії України П. І. Федірко та лектор райкому Компартії України В. Г. Поліщук. На лекціях розглядали питання "Про стан і заходи пропаганди атеїстичних знань у культурно-освітніх закладах" [1, с. 4].

Атеїстична пропаганда була одним із видів ідеологічної роботи. Головним осередком атеїстичної роботи був трудовий колектив. Найяскравішими прикладами були атеїстична робота на Шостинському ВО "Свема", Сумському фарфоровому заводі, колгоспі ім. Володимира Ілліча у Тростянецькому районі [3, с. 1].

В області існував Клуб воєвничого атеїста (КВАТ) в педагогічному училищі С. В. Руднева. В клубі існувало 4 секції: наукова, лекторська, художня самодіяльність, масова робота. Мета КВАТу:

навчати пропагандистській роботі. КВАТ займався аналізом релігійних організацій [4, с. 3].

Релігійна боротьба продовжувалася до середини 1988 р. Для підтвердження наведемо один приклад: у січні 1988 р. до уповноваженого у справах релігії по Сумській області звернувся пресвітер Краснопільської громади ЄХБ М. О. Зінченко, столяр на НВО ім. Фрунзе, зі скаргою на те, що його фотографію не вішають на дошку кращих працівників через те, що він віруючий [8, с. 71].

Останнім антирелігійним переслідуванням у Сумській області була подія, що сталася у травні 1988 р. Місцеві органи влади звинуватили отця Серафима і релігійні громади Свято-Михайлівської церкви в селі Рябина й Архангело-Михайлівського молитовного будинку села Кириківка Великописарівського району у порушенні соціалістичного громадського порядку, через те, що парафіяни зажадали на День Перемоги покласти квіти до могили загиблих земляків [11, с. 44]. Тобто, до середини 1988 р. на Сумщині продовжувала порушуватися свобода совісті.

Усе докорінно змінилося у середині 1988 р. Секретар Конотопського райвиконкому Л. Ф. Охонько так пояснювала кардинальні перетворення в релігійній сфері: "... в лютому 1988 року підхід до культових споруд різко змінився – наближалось тисячоліття хрещення Русі" [2, с. 17]. Дійсно, святкування хрещення Русі стало переломним моментом у релігійному житті УРСР.

Наведемо лише кілька переконливих фактів, які свідчать про позитивні зрушення в релігійному житті на Сумщині. По-перше, у 1988–1990 рр. – в області виникло 39 нових громад УПЦ. По-друге, за період з 1988 до 1991 року на Сумщину повернуто 31 культову споруду [10, с. 92]. По-третє, у 1990 р. з 19 000 – новонароджених, 14 000 – хрещені, в 3 рази зросла кількість вінчань [8, с. 70]. По-четверте, у 1989–1992 рр. за рішенням прокуратури та УСБУ було переглянуто справи релігійних репресій 1930–40-х рр. З 89 чоловік знято клеймо "контрреволюціонер" [6, с. 60]. Ще одним фактом, який свідчить про зростання ролі церкви в II половині 1980-х рр. було те, що 64,8 % померлих у Сумській області відспівувалися церквою. Це були дані обкому КПУ, насправді дані були ще вищими, тому що місцеві органи влади приховували реальний стан речей, щоб не порушувати ідеологічні плани центру.

З 1988 р. релігійні організації почали брати участь у громадських заходах. Особлива роль у проведенні релігійних заходів відводилася секретарю Сумської єпархії В. Сазонову. Він мав вплив на місцеві органи влади і залучав їх до участі.

У вересні 1988 року ювілейні святкування хрещення Русі відбулися у Глухові. 29 вересня 1988 року владика Антоній відправив божественну літургію. Пройшов хресний хід. Також Антоній взяв участь у святкових торжествах у Шостці [7, с. 114].

Також позитивні зрушення відбулися стосовно протестантських союзів на території Сумської області. Святкові заходи, приурочені тисячоліттю хрещення Русі були проведені протестантами в Сумах, Глухові, Ромнах, Лебедині, Шостці. У Шостці місцеві органи влади надали ЄХБ для святкувань будинок культури. В Сумах для ЄХБ, ХВЄ, АСД влада надала приміщення усіх кінотеатрів та театру ім. Щепкіна. Старшим пресвітером в області з 1977 і до 1995 року був В. Л. Кібенко [8, с. 72].

У червні 1989 року сталася ще одна знакова подія в релігійному житті Сумщини – було відновлено єпархіальне управління. Спочатку єпархію очолив владика Никонор, згодом єпископ Варфоломій [9, с. 51].

У цьому ж 1989 р. стався розкол у союзі ЄХБ, вийшли п'ятидесятники, і утворили власний союз ХВЄ (П), який очолив М. А. Мельник.

У 1990 р. за клопотанням батьківського комітету проведено освячення у Глухові нової школи № 6. Також було відкрито недільну школу № 4 [5, с. 57].

В червні 1990 р. в Сумській обласній адміністрації вперше відбулася прес-конференція з керівниками релігійних організацій Сумщини, питання, які звучали на конференції стосувалися різних аспектів релігійного життя [7, с. 116].

У цілому релігійне життя на Сумщині вийшло на новий рівень, почала дотримуватися свобода совісті. У 1990 р. у Сумській області діяло 117 храмів УПЦ та 155 релігійних громад чотирьох конфесій:

- УПЦ – 102 громади;
- ЄХБ – 49 громад;
- АСД – 1 громада;
- ХВЄ (П) – 3 громади [10, с. 92].

Незважаючи на кінець 1990 р. в області не за призначенням використовувалося 36 храмів. Під комори колгоспів використовувалися 10 храмів, 8 – сільські клуби, також релігійні споруди використовували як приміщення магазинів, спортзали, музеї. Воскресенська церква в місті Суми, яка була збудована ще в XVII столітті використовувалася, як приміщення художнього музею, а Троїцький собор став залом органної музики.

До 1991 р. було відмінено всі адміністративні перепони. Кінцевим акордом релігійного відродження було прийняття 23 квітня

1991 року закону "Про свободу совісті і релігійних організацій" [8]. Проект зрівнював священнослужителів та осіб, що працюють у релігійних організаціях на виборних посадах, з робітниками і службовцями державних установ та підприємств. Істотно розширювалися права релігійних організацій. Вони отримали статус юридичної особи. Проте державну політику щодо релігії й церкви Україна змогла здійснювати лише після остаточного здобуття незалежності.

Таким чином, на межі 1980–90-х рр. за умов лібералізації державно-церковних взаємин в Україні стрімко зросла релігійна активність населення. У другій половині 80-х рр. розпочався своєрідний релігійний ренесанс: розширився конфесійний спектр, різко зросла роль релігійного фактору у суспільно-політичному житті України.

Релігійне життя на Сумщині в роки Перебудови характеризується наявністю двох періодів. У 1985–1988 рр. релігійні громади зазнавали утисків з боку місцевої і центральної влади, по всій Сумській області знищувалися релігійні споруди. Найбільш жорстокою в цей час виявилася УПЦ.

З 1988 року починається другий період у релігійному житті області, який збігається в часі із святкуванням тисячоліття хрещення Русі. Цей період характеризується збільшенням кількості релігійних громад, побудовою нових храмів, відновленням свободи совісті. Після святкування ювілею значно ослаб контроль влади над церквою. Релігійно-соціальні зміни, що відбулися в кінці 1980-х, наблизили крах соціалістичної імперії.

За 1988–1991 рр. між органами влади і релігійними громадами Сумської області склалися досить нормальні стосунки. Владою підтримувалися всі конструктивні починання щодо духовного відродження краю.

Література

1. Костюк С. Атеїстичні знання в маси / С. Костюк // Будівник комунізму. – 1984. – № 120. – С. 4.
2. Кулиняк Д. Про руйнацію сакральних пам'яток на Сумщині в часи Перебудови / Д. Кулиняк // Людина і світ. – 1990. – № 1. – С. 16–20.
3. Наступальність атеїстичної пропаганди // Ленінська правда. – 1986. – № 237. – С. 1.
4. Сабыбин Б. Что дает "Кват" / Б. Сабыбин // Ленинский путь. – 1987. – № 146. – С. 3.
5. Савицький Д. Г. Практика застосування законодавства України про свободу совісті та релігійні організації / Д. Г. Савицький // 2000-ліття Різдва Христового і проблеми сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції. – Суми. – 2000. – 88 с.

6. Сотник О. М. Православна Сумщина (нарис з історії православ'я на Сумщині) / О. М. Сотник. – Суми : Козацький вал, 2004. – 198 с.
7. Сотник О. М. Протестантизм на Сумщині (короткий історичний нарис) / О. М. Сотник. – Суми : Козацький вал, 2001. – 116 с.
8. Сотник О. М. Сумщина християнська (нариси з історії релігійного життя) / О. М. Сотник. – Суми : Козацький вал, 1999. – 136 с.
9. Сотник О. М. Це – наша історія / О. М. Сотник. – Суми : Собор, 1999. – 136 с.
10. Чугай А. С. Мученики за віру / А. С. Чугай, В. Н. Анацький. – Суми : ВВП "Мрія", 2005. – 80 с.
11. Храми рідного краю // Панорама Сумщини. – 1990. – № 45. – С. 4–6.
12. Громов Д. Друге хрещення Русі. Святкування 1000-ліття християнства наблизило крах СРСР [Електронний ресурс] / Д. Громов // Кореспондент. – 2012. – 3 лютого. – № 4. – Режим доступу:
<http://ua.korrespondent.net/journal/1318429-korrespondent-druge-hreshchennya-rusi-svyatkuvannya-1000-littya-hristiyanstva-nablizilo-krah-srsr>. – Назва з екрана.
13. Єленський В. Релігія і Перебудова / В. Єленський // Людина і світ. – 2000. – № 11–12. – С. 11–21.